

حقوق اساسی و ساختار حاکمیت در جمهوری اسلامی ایران

دکتر محمد جواد هراتی

استادیار دانشگاه بوعلی سینا

KMh

۵۸/۵

۲ ی ۴ س /

۱۳۹۱

هراتی، محمدجواد

حقوق اساسی و ساختار حاکمیت در جمهوری اسلامی ایران / محمدجواد هراتی -

همدان: دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۹۱.

۲۶۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۲۸-۰۷۵-۵

۱. ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی). ۲. حقوق اساسی - ایران الف. عنوان

۳۴۲/۵۵۰۲۳

عنوان: حقوق اساسی و ساختار حاکمیت در جمهوری اسلامی ایران

مؤلف: دکتر محمدجواد هراتی

ویراستار ادبی: دکتر یوسف آرام

داوران علمی: دکتر محمدحسن اسدی، دکتر محمدرحیم عیوضی، دکتر نجف لک زایی

صفحه آرای: مؤگان جمشیدی

ناشر: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا

مدیر مسئول: محمدجواد پدالهی فر

چاپخانه: پیام رسانه - ۰۸۱۱۰۲۶۴۲۳۳

صفحه و قطع: ۲۶۰ - وزیری

نوبت چاپ: اول

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۷۸۰۰۰ ریال

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱

شماره کتاب: ۲۴۸ / الف

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۲۸-۰۷۵-۵

کلیه حقوق برای انتشارات دانشگاه بوعلی سینا محفوظ است

مراکز فروش در همدان: ۱. دانشگاه بوعلی سینا، اداره انتشارات تلفنکس: ۰۸۱۱-۸۳۸۰۶۹۸

۲. خیابان شهید حسین فهمیده، روبروی پارک مردم، فروشگاه اداره انتشارات

۳. خیابان مهدیه روبروی خانه معلم - انتشارات دانشجو

نمایندگی فروش در تهران: ۱. موسسه کتابیران، میدان انقلاب، خیابان لبافی نژاد غربی (بعد از چهار راه کارگر جنوبی)،

بعد از فروشگاه شيلات، پلاک ۲۳۷ تلفن: ۶۶۴۲۳۴۱۶-۶۶۴۲۶۸۷

۲. نوپردازان، میدان انقلاب، خیابان لبافی نژاد، بین ۱۲ فروردین و اردیبهشت، پلاک ۱۰۶ تلفن: ۰۹-۶۶۴۱۱۱۳-۶۶۴۹۴۴

فصل اول

کلیات، تعاریف و مفاهیم

.....	۱	مقدمه
.....	۳	مبحث اول: حقوق اساسی
.....	۳	الف) مفهوم حقوق و حقوق اساسی
.....	۳	۱. مفهوم حقوق
.....	۴	۲. مفهوم حقوق اساسی
.....	۵	ب) جایگاه و منابع حقوق اساسی
.....	۵	۱. جایگاه حقوق اساسی در میان سایر شاخه‌های حقوق
.....	۷	۲. منابع حقوق اساسی
.....	۸	مبحث دوم: قانون اساسی
.....	۸	الف) مفهوم و انواع قانون اساسی
.....	۸	۱. مفهوم قانون اساسی
.....	۱۱	۲. انواع قانون اساسی
.....	۱۱	۱-۲- قانون اساسی مدون و نامدون (عرفی یا موضوعه)
.....	۱۳	۲-۲- قانون اساسی انعطاف ناپذیر و انعطاف پذیر
.....	۱۴	۳-۲- قانون اساسی یکدست و قانون اساسی مختلط
.....	۱۵	ب) وجوه تمایز قانون اساسی از سایر قوانین
.....	۱۵	۱. سلسله مراتب قواعد حقوقی
.....	۱۶	۲. اصل برتری قانون اساسی
.....	۱۶	۱-۲-۲- قوه مؤسس
.....	۱۷	۲-۲- بازنگری در قانون اساسی
.....	۱۷	۳. اصل کنترل قوانین توسط قانون اساسی
.....	۱۸	ج) موارد پیدایش و منشأ وضع قانون اساسی
.....	۱۸	۱. موارد پیدایش قانون اساسی
.....	۱۹	۱-۱- تعیین ساختار حکومت کشور
.....	۲۰	۲-۱- تشکیل جامعه‌ای واحد

۲۰	۳-۱- ایجاد دولتهای جدید
۲۱	۴-۱- تحولات سیاسی (انقلاب یا کودتا)
۲۱	۲. منشاء وضع قانون اساسی
۲۲	۱-۲- ابتکار یک جانبه فرمانروا یا هیئت حاکمه
۲۳	۲-۲- اراده عمومی
۲۳	۳-۲- همه پرسی یا رفراندوم
۲۳	۴-۲- نهاد منتخب (موسسان)
۲۴	۵-۲- تلفیق دو مورد
۲۵	د) بازنگری در قانون اساسی
۲۵	۱- ضرورت بازنگری
۲۶	۲- آئین بازنگری
۲۶	۳- محدودیت‌های بازنگری
۲۷	۱-۳- محدودیت زمانی
۲۷	۲-۳- محدودیت موقعیتی
۲۸	۳-۳- محدودیت موضوعی
۲۹	و) نظارت بر قانون اساسی
۲۹	۱- نظارت سیاسی
۳۰	۲- نظارت حقوقی
۳۱	۳- نظارت قضایی
۳۳	چکیده فصل

فصل دوم

حاکمیت و تفکیک قوا در حقوق اساسی

۳۷	الف) حاکمیت
۳۷	۱. مفهوم حاکمیت
۳۸	۲. نظریه های حاکمیت
۳۸	۱-۲- نظریه حاکمیت الهی (تئوکراتیک)
۳۹	۲-۲- نظریه حاکمیت مردمی (دمکراتیک)
۴۰	ب) تفکیک قوا در قوانین اساسی
۴۲	الف) انواع تفکیک قوا
۴۳	۱) تفکیک مطلق قوا (رژیم ریاستی)

۴۴.....	۲) تفکیک نسبی قوا (رژیم پارلمانی).....
۴۶.....	چکیده فصل.....

فصل سوم

تحلیلی بر تاریخچه قانون اساسی در ایران

۴۹.....	مبحث اول: قانون اساسی مشروطیت.....
۴۹.....	۱- روابط ایران و غرب و ظهور گفتمان ترقی غربی در ایران.....
۵۲.....	۲- از جنبش عدالتخانه تا انقلاب مشروطیت.....
۵۵.....	۳- چگونگی تهیه، تصویب و تنظیم قانون اساسی مشروطیت و متمم آن.....
۵۷.....	۴- دستاوردهای نهضت مشروطیت در قانون اساسی.....
۵۸.....	۵- نقاط ضعف قانون اساسی مشروطیت.....
۵۹.....	۶- تغییرات قانون اساسی مشروطیت.....
۶۲.....	مبحث دوم: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۶۲.....	الف) مراحل تدوین و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۶۲.....	۱. عرضه به افکار عمومی.....
۶۳.....	۲. کمیسیونهای تخصصی خبرگان.....
۶۴.....	۳. بررسی در جلسات عمومی خبرگان.....
۶۴.....	۴. مرحله رسیدگی نهائی.....
۶۵.....	۵. همه پرسی در باره قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۶۵.....	ب) بازنگری در قانون اساسی سال ۱۳۵۸ جمهوری اسلامی ایران.....
۶۵.....	۱. ضرورت بازنگری.....
۶۶.....	۲. سیاستهای کلی شورای بازنگری.....
۶۷.....	ج) بازنگری در قانون اساسی سال ۶۸.....
۶۷.....	۱- اصل بازنگری در قانون اساسی مصوب سال ۱۳۶۸.....
۶۸.....	۲. محدودیت های بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....
۷۰.....	چکیده فصل.....

فصل چهارم

مبانی حاکمیت و تفکیک قوا در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

۷۳.....	الف) مبانی حاکمیت در جمهوری اسلامی ایران.....
---------	---

۷۴.....	۱- جایگاه سیاست در اندیشه اسلامی
۷۶.....	۲- گذری بر اندیشه سیاسی شیعه و جایگاه رهبری در آن
۷۶.....	۱-۲- اصول اعتقادی، مفاهیم و نمادهای فرهنگ سیاسی شیعه
۸۰.....	۲-۲- فرهنگ سیاسی شیعه و مسئله حکومت
۸۱.....	۳- جمع میان حاکمیت الهی و حاکمیت مردمی در قانون اساسی
۸۷.....	ب) تفکیک قوا در جمهوری اسلامی ایران
۹۰.....	چکیده فصل

فصل پنجم

ولایت فقیه و جایگاه آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

۹۵.....	۱- ولایت فقیه از دیدگاه امام خمینی (ره)
۹۶.....	۱-۱- اثبات حاکمیت فقیه
۹۸.....	۱-۲- ماهیت و ساختار حکومت
۱۰۰.....	۱-۳- شرایط زمامدار اسلامی
۱۰۱.....	۱-۴- ولایت مطلقه فقیه اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره)
۱۰۴.....	۲- جایگاه ولایت فقیه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۱۰۶.....	۳- شرایط و صفات رهبر
۱۰۷.....	۱-۳- صلاحیت علمی (افتاء)
۱۰۸.....	۲-۳- صلاحیت اخلاقی
۱۰۹.....	۳-۳- تواناییهای شخصی
۱۱۰.....	۴-۳- شرط تابعیت و عدم پیش بینی آن در قانون اساسی
۱۱۱.....	۴- جایگاه مبحث ولایت فقیه در اصل تفکیک قوا
۱۱۴.....	۵- موقعیت رهبر در جامعه
۱۱۵.....	۶- مسئولیت های رهبر
۱۱۵.....	۱-۶- مسئولیت سیاسی رهبر
۱۱۶.....	۲-۶- مسئولیت مالی رهبر
۱۱۷.....	۳-۶- مسئولیت حقوقی رهبر
۱۱۷.....	۷- اختیارات رهبری در قانون اساسی
۱۲۱.....	چکیده فصل

فصل ششم

قانون گذاری و ارکان آن در جمهوری اسلامی ایران

مبحث اول: کلیات	۱۲۵
مبحث دوم: مجلس شورای اسلامی	۱۲۷
الف) نمایندگی مجلس و مباحث مرتبط با آن	۱۲۸
۱. مفهوم حقوقی نماینده	۱۲۸
۲. شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شونده‌گان مجلس	۱۲۸
۳. مصونیت پارلمانی نمایندگان	۱۳۰
۴. پایان دوره نمایندگی	۱۳۳
ب) صلاحیت و اختیارات مجلس شورای اسلامی	۱۳۳
۱. قانون گذاری	۱۳۳
۱-۲- لایحه	۱۳۴
۲-۲- طرح	۱۳۴
۲. نظارت	۱۳۵
۱-۲- نظارت در تشکیل دولت	۱۳۶
۲-۲- نظارت عام نمایندگان	۱۳۶
- تذکر	۱۳۶
- سؤال	۱۳۷
۳-۲- استیضاح	۱۳۷
۳- برخی دیگر از اختیارات نمایندگان در حوزه قانون گذاری و نظارت	۱۳۸
مبحث سوم: شورای نگهبان	۱۳۹
الف) جایگاه شورای نگهبان در قانون اساسی	۱۳۹
ب) اعضای شورای نگهبان و خصوصیات آنها	۱۳۹
۱. فقهاء	۱۴۰
۲. حقوقدانان	۱۴۰
ج) وظایف و اختیارات شورای نگهبان	۱۴۱
۱. نظارت شرعی و قانونی بر مصوبات مجلس	۱۴۲
۲. نظارت بر مصوبات کمیسیون های داخلی مجلس	۱۴۳
۳. تفسیر قانون اساسی	۱۴۳
۴. نظارت بر داوطلبی، انتخابات و همه پرسی	۱۴۴

۱۸۰	۴-۱- حضور و احضار به مجلس
۱۸۱	۲. رئیس جمهور و قوه قضائیه
۱۸۱	مبحث سوم: نیروهای مسلح
۱۸۲	۱. ارتش جمهوری اسلامی ایران
۱۸۳	۲. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۱۸۳	۳. نیروی انتظامی
۱۸۴	چکیده فصل

فصل هشتم

قوه قضائیه در جمهوری اسلامی ایران

۱۸۷	مبحث اول: کلیات
۱۸۸	مبحث دوم: ساختار و وظایف قوه قضائیه
۱۸۸	الف) وظایف قوه قضائیه
۱۸۸	۱. رسیدگی و صدور حکم
۱۸۹	۲. نظارت بر حسن اجرای قوانین
۱۹۰	۳. کشف جرم، تعقیب، مجازات و تعزیر مجرمان
۱۹۰	۴. پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان
۱۹۱	۵. رسیدگی به اتهام مسئولان
۱۹۱	ب) رئیس قوه در ساختار قضایی و وظایف وی
۱۹۱	۱. وظایف اصلی
۱۹۲	۱-۱- ایجاد تشکیلات قضایی
۱۹۲	۱-۲- تهیه لوایح قضائی
۱۹۲	۳-۱- امور اداری و استخدامی
۱۹۳	۴-۱- نظارت شرعی رئیس قوه قضائیه بر آراء محاکم
۱۹۳	۲. وظایف فرعی
۱۹۳	۱-۲- پیشنهاد عفو یا تخفیف مجازات محکومان
۱۹۴	۲-۲- پیشنهاد وزیر دادگستری
۱۹۴	۳-۲- نظارت بر حسن اجرای قوانین در سازمان های اجرایی
۱۹۴	۴-۲- عضویت در شورای برخی شوراها
۱۹۴	۵-۲- رسیدگی به دارایی مسئولان نظام
۱۹۵	۶-۲- حضور در مراسم سوگند ریاست جمهوری

۱۹۵.....	۲-۷- پیشنهاد اعضای حقوقدانان شورای نگهبان.....
۱۹۵.....	ب) ساختار قوه قضائیه.....
۱۹۶.....	۱. رئیس قوه قضائیه.....
۱۹۶.....	۲. دیوان عالی کشور.....
۱۹۸.....	۳. سازمان بازرسی کل کشور.....
۱۹۹.....	۴. دیوان عدالت اداری.....
۲۰۰.....	۵. وزارت دادگستری.....
۲۰۰.....	۶. دادگاه ها.....
۲۰۰.....	۱-۶- دادگاه های اختصاصی.....
۲۰۱.....	۲-۶- دادگاه های عمومی.....
۲۰۱.....	۷. سازمان ثبت اسناد و املاک کشور.....
۲۰۱.....	۸. سازمان پزشکی قانونی.....
۲۰۲.....	۹. سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور.....
۲۰۳.....	۱۰. سازمان قضائی نیروهای مسلح.....
۲۰۴.....	چکیده فصل.....
۲۰۷.....	فهرست منابع.....
۲۱۱.....	ضمیمه: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.....

مقدمه

پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی (ره) فصل جدیدی را در تاریخ معاصر ایران گشود و تحولات انقلابی که منجر به براندازی نظام ۲۵۰۰ شاهنشاهی گردید، موجبات شکل گیری نظام جمهوری اسلامی ایران به اتکاء آراء عمومی را فراهم گردانید. این فرآیند در نهایت به تدوین قانون اساسی جدیدی منتهی گردید که توسط خبرگان منتخب مردم تدوین شده و تصویب نهایی آن با تأیید عمومی مردم در همه پرسی سال ۱۳۵۸ انجام گرفت.

قانون اساسی در هر کشوری در ارتباط با حقوقی ارتباط پیدا می نماید که از آن با عنوان حقوق اساسی نام برده می شود. حقوق اساسی در حقیقت بیان کننده بنیادی ترین حقوق یک ملت است و نحوه به دست گرفتن قدرت و واگذاری آن را در هر جامعه مشخص می نماید. از سوی دیگر حقوق در هر جامعه نیز بر مبنای حقوق اساسی آن، پایه ریزی می شود.

بر این اساس آشنایی با حقوق اساسی و قانون اساسی در هر کشور برای افراد آن و بویژه برای دانشگاهیان امری ضروری است. بنابراین نیاز به متنی که بتواند دانشجویان رشته های مختلف دانشگاهی را با حقوق اساسی، قانون اساسی، حاکمیت و مبنای آن آشنا نماید ضرورت دارد مبنای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و تفاوت آن با قانون اساسی مشروطیت نیز از مباحثی است که پرداختن به آن ضرورت دارد در این نوشتار مختصر مورد بحث واقع خواهد شد.

در کتاب حاضر که با عنوان «حقوق اساسی و ساختار حاکمیت در جمهوری اسلامی ایران» به چاپ رسیده، تلاش گردیده تا به منظور آشنایی دانشجویان رشته های مختلف با مفهوم حقوق اساسی، قانون اساسی، مبنای حاکمیت و انواع آن، به بررسی حقوق اساسی و مبنای حاکمیت در نظام برآمده از انقلاب اسلامی ایران پرداخته و به تجزیه و تحلیل برخی از مباحث مهم و مطرح در جامعه پردازیم. موضوعات مطرح شده در چهار چوب قانون

اساسی جمهوری اسلامی ایران است و از این رهگذر تلاش گردیده تا توضیحاتی درباره ساختار قانون اساسی در جمهوری اسلامی ایران ارائه گردد. همچنین در این کتاب با طرح دیدگاه های مختلف و شبهات مهم و مطرح درباره موضوعات مربوط به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به تجزیه و تحلیل و نقد آنان پرداخته ایم. امیدوارم که اساتید و دانشجویان گرامی با راهنمایی های خود بر غنای کتاب بافزایند.

محمد جواد هراتی

تابستان ۱۳۹۱